

Sygn. akt III UK 270/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 6 października 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Maciej Pacuda (przewodniczący)

SSN Piotr Prusinowski

SSN Krzysztof Staryk (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania J. A.
od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
o zwrot wyegzekwowanych środków,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 6 października 2016 r.,
skargi kasacyjnej odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 2 czerwca 2015 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

W piśmie z dnia 25 kwietnia 2013 r. J. A. domagał się przesłania kwoty
390.709,38 zł uzyskanej przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych (dalej również

jako ZUS) na skutek przeprowadzonej egzekucji z nieruchomości położonej w L. przy ulicy M[...].

Decyzją z dnia 23 maja 2013 r. ZUS odmówił J. A. zwrotu kwoty 390.709,38 zł z tytułu opłaconych składek na ubezpieczenie społeczne do 31 grudnia 1998 r. Organ rentowy wskazał, że należności z tytułu nieopłaconych składek w kwocie 390.709,38 zł za okres od grudnia 1992 r. do stycznia 1994 r. były zabezpieczone hipoteką przymusową nieruchomości położonej w L. przy ulicy M., a wpisaną w dniu 23 sierpnia 1995 r. na podstawie tytułów wykonawczych z dnia 8 marca 1994 r. o numerach 1-4/94. Dochodzoną kwotę przekazał organowi rentowemu w dniu 26 września 2011 r. Komornik Sądowy przy Sądzie Rejonowym w L. w wyniku podziału sumy uzyskanej z licytacji nieruchomości położonej w L. przy ulicy M..

Od powyższej decyzji odwołał się J. A., domagając się jej zmiany przez nakazanie organowi rentowemu zwrotu kwoty 390.709,30 zł niesłusznie pobranych składek na ubezpieczenie społeczne. Odwołujący wskazał na uchybienia w toku prowadzonej egzekucji, zakwestionował istnienie należności zabezpieczonej hipoteką, prowadzenie egzekucji, pomimo braku decyzji określającej należność z tytułu składek.

W odpowiedzi na odwołanie Zakład Ubezpieczeń Społecznych wniósł o jego oddalenie.

Wyrokiem z dnia 16 grudnia 2014 r. Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w L. oddalił odwołanie.

Podstawę faktyczną wyroku Sądu Okręgowego stanowiły następujące ustalenia. 18 marca 1994 r. organ rentowy złożył wniosek do Sądu Rejonowego w L. o wpis hipoteki przymusowej w kwocie 390.709,38 zł w księdze wieczystej nr [...], urządzonej dla nieruchomości położonej w L. przy ulicy M.. Do wniosku dołączono tytuły wykonawcze z dnia 8 marca 1994 r. o numerach 1/94, 2/94, 3/94, 4/94. Hipoteka miała zabezpieczyć należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne za okres od grudnia 1992 r. do stycznia 1994 r. za zatrudnionych przez odwołującego się pracowników. Hipoteka została wpisana w dniu 23 sierpnia 1995 r., co wynika z kopii wniosku i odpisu z księgi wieczystej znajdujących się w aktach ZUS. W wyniku przeprowadzonej licytacji, należności zostały rozliczone zgodnie z art. 1025 k.p.c. W dniu 26 września 2011 r. Komornik Sądowy przy Sądzie

Rejonowym przekazał organowi rentowemu kwotę 390.709,38 zł, wyegzekwowaną w ramach prowadzonego postępowania egzekucyjnego. W związku z postanowieniem Sądu z dnia 3 października 2008 r., sygn. akt II CO .../05, wykreślono wpis hipoteki na rzecz ZUS, co wynika z pisma z dnia 24 stycznia 2012 r. Po rozliczeniu wyegzekwowanych środków pieniężnych ZUS nie stwierdził na koncie odwołującego się nadpłaty składek na ubezpieczenia społeczne za zatrudnionych pracowników.

Sąd pierwszej instancji podkreślił, że w sytuacji nieopłacenia przez płatnika należnych składek organ rentowy ma prawo zabezpieczenia tych wierzytelności – w tym celu przysługuje mu hipoteka przymusowa na wszystkich nieruchomościach dłużnika. W rozpatrywanej sprawie w związku z zadłużeniem z tytułu składek organ rentowy uzyskał zabezpieczenie rzeczowe tych należności w postaci hipoteki. Przepis art. 12 ustawy z dnia 25 listopada 1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 1989 r. Nr 25, poz. 137 ze zm.), obowiązującej do 31 grudnia 1998 r. dawał ZUS podstawę do wystąpienia z wnioskiem o założenie księgi wieczystej dla nieruchomości dłużnika zalegającego z opłatą składek na ubezpieczenie społeczne. Wystawione przez Zakład dokumenty stwierdzające istnienie zobowiązania z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne oraz jego wysokość były podstawą wpisu hipoteki do księgi wieczystej nieruchomości stanowiącej własność zobowiązanego. Przepis ten nie uzależniał wpisu hipoteki od jakichkolwiek innych przesłanek oprócz istnienia zaległości w zapłacie składek na ubezpieczenie społeczne. Zaległości z tytułu nieopłaconych składek od grudnia 1992 r. do stycznia 1994 r. zostały zabezpieczone hipoteką po złożeniu przez organ rentowy wniosku do Sądu Rejonowego w L. w dniu 18 marca 1994 r. (odpis z księgi wieczystej - k. 4, 5 akt komorniczych V KM .../99). W związku z dokonaniem wpisu hipoteki składki nie uległy przedawnieniu, lecz można je było dochodzić jedynie z przedmiotu hipoteki (art. 24 ust. 5 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych). Takie zabezpieczenie skutkuje tym, że należność nie ulega przedawnieniu, gdyż tego rodzaju zabezpieczenie ma charakter rzeczowy. Po upływie terminu przedawnienia należności zabezpieczone rzeczowo mogą być egzekwowane wyłącznie z przedmiotu zabezpieczenia, w tym przypadku nieruchomości do wysokości zaległych składek i odsetek za zwłokę liczonych do

dnia przedawnienia. Organ rentowy może zdecydować się na wszczęcie i prowadzenie egzekucji, zachowując w ten sposób wpływ na jej tok i szansę na zaspokojenie w wyższej kategorii (art. 1025 § 1 pkt 9 k.p.c.), albo też oczekiwać na spieniężenie przedmiotu egzekucji, zgłaszając uczestnictwo w podziale sumy uzyskanej z egzekucji z nieruchomości (art. 1036 k.p.c.). Organ rentowy przyłączył się do postępowania prowadzonego przez komornika w sprawie V KM .../99 i uczestniczył w planie podziału sum uzyskanych ze sprzedaży nieruchomości na podstawie art. 1036 k.p.c.

Według Sądu odwołujący się nie wykazał, aby sporna należność została przez niego uiszczona przed przekazaniem jej przez komornika sądowego organowi rentowemu. Sąd – uwzględniając zakres przedmiotowy zaskarżonej decyzji organu rentowego – uznał, że okoliczności dotyczące przedawnienia należności z tytułu składek, wysokości jego zadłużenia nie mogą być w tym postępowaniu skutecznie podnoszone. Przedmiotem sprawy nie jest bowiem określenie zadłużenia odwołującego z tego tytułu – jego roszczenia wykraczają więc poza zakres zaskarżonej decyzji. W sytuacji wadliwości w zakresie czynności podejmowanych przez komornika w toku postępowania egzekucyjnego odwołujący się miał możliwość skorzystania ze skargi na czynności komornika (art. 767 k.p.c.). Z akt sprawy komorniczej V Km .../99 wynika, że odwołujący się korzystał z takiego środka.

Wyrok Sądu Okręgowego odwołujący się zaskarżył apelacją.

Wyrokiem z dnia 2 czerwca 2015 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację.

Sąd drugiej instancji podkreślił, że odwołujący domagał się zwrotu należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne pracowników za okres od grudnia 1992 r. do stycznia 1994 r. w kwocie 390.709,38 zł, wyegzekwowanej od niego w dniu 26 września 2011 r. przez komornika sądowego przy Sądzie Rejonowym w L. w następstwie licytacji przysługującego mu prawa do użytkowania nieruchomości położonej w L. przy ulicy M. Skarżący traktuje ściągnięte od niego w drodze egzekucji należności z tytułu składek jako nienależnie opłacone. Według Sądu drugiej instancji wyegzekwowana przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych kwota 390.709, 38 zł nie ma charakteru nienależnie opłaconych składek na ubezpieczenie społeczne pracowników od grudnia 1992 r. do stycznia 1994 r.

Problematyka nienależnie opłaconych składek na ubezpieczenie społeczne jest uregulowana w art. 24 ust. 6a-6h ustawy systemowej i porównywana jest z nadpłaconym lub nienależnie zapłaconym podatkiem, o którym mowa w art. 72 § pkt 1 i § 4, art. 73 § 1 pkt 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2015 r., poz. 613), stosowanych przez odesłanie określone w art. 31 ustawy systemowej. Regulacje te mają zastosowanie w rozpatrywanej sprawie. Według Sądu drugiej instancji uprawnione jest przyjęcie, że nienależnie zapłacone składki na ubezpieczenie społeczne, stosownie do art. 72 § 1 pkt 1 Ordynacji podatkowej obejmują również ich opłatę w sposób przymusowy w drodze egzekucji administracyjnej bądź sądowej. W takiej sytuacji wyłącznie ściągnięte zaległości składkowe w wyniku bezprawnej egzekucji mają charakter nienależnie zapłaconych składek, które podlegają zaliczeniu przez Zakład z urzędu na poczet zaległych lub bieżących składek, a w razie ich braku – na poczet przyszłych składek, chyba że płatnik składek złoży wniosek o zwrot składek (art. 24 ust. 6a ustawy systemowej). Odwołujący się zakwestionował czynności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych podjęte w egzekucji sądowej z przysługującego mu prawa do użytkowania wieczystego nieruchomości położonej w L., przy ul. M.prowadzonej z wniosku Banku Spółdzielczego w P. z udziałem innych wierzycieli. Sąd drugiej instancji podzielił stanowisko zaskarżonego wyroku, że czynności podjęte przez organ rentowy w postępowaniu egzekucyjnym znajdowały oparcie w obowiązujących przepisach prawa. Nieopłacone przez skarżącego składki na ubezpieczenie społeczne pracowników w kwocie 390.709,38 zł zostały zabezpieczone hipoteką przymusową na nieruchomości położonej w L. przy ul. M. na wniosek Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 18 marca 1994 r. i na podstawie tytułów wykonawczych z dnia 8 marca 1994 roku Nr 1-4/94, co wynika z wpisu dokonanego w księdze wieczystej. Według Sądu drugiej instancji „już tylko z tego powodu” niemożliwe było uwzględnienie wniosku apelującego zawartego w piśmie z dnia 7 października 2013 r. o dołączenie tytułów wykonawczych Nr 1-4/94 z dnia 8 marca 1994 r., skoro znajdują się one w dokumentacji będącej podstawą wpisu w księdze wieczystej. Stosownie do art. 24 ust. 5 ustawy systemowej zabezpieczenie należnych Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych nieopłaconych przez skarżącego składek na ubezpieczenie społeczne pracowników za okres od

grudnia 1992 r. do stycznia 1994 r. wykluczyło przedawnienie tych należności, z tym, że po upływie terminu przedawnienia, należności te mogły być egzekwowane tylko z przedmiotu hipoteki do wysokości zaległych składek i odsetek liczonych do dnia przedawnienia.

Według Sądu drugiej instancji nie ma wpływu na rozstrzygnięcie niniejszej sprawy powołany przez apelującego wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 października 2013 r., SK 40/12 (OTK-A 2013/7/97) orzekający o niezgodności z art. 64 ust. 2 Konstytucji RP art. 70 § 6 Ordynacji podatkowej, ponieważ do niego nie odsyła art. 31 ustawy systemowej. Przepisy Ordynacji podatkowej mają odpowiednie zastosowanie do należności z tytułu składek wyłącznie w zakresie wskazanym w art. 31 ustawy systemowej.

Sąd drugiej instancji stwierdził, że art. 1036 § 1 pkt 3 k.p.c. uprawniał organ rentowy do uczestniczenia w podziale sumy uzyskanej przez egzekucję nieruchomości skarżącego bez konieczności składania tytułów wykonawczych. Wskazywana w apelacji uchwała Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 2009 r., III CZP 37/09 (OSNC 2010/2/22) odnosi się do art. 1036 § 1 pkt 1 k.p.c. Zarzuty apelacji o braku rozliczenia przez pozwanego uzyskanej z licytacji nieruchomości kwoty pozostają poza granicami kontrolowanej decyzji. W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych przedmiot rozpoznania sprawy sądowej wyznacza decyzja organu rentowego, od której wniesiono odwołanie. Sąd bowiem rozstrzyga o prawidłowości zaskarżonej decyzji w granicach jej treści i przedmiotu.

Według Sądu drugiej instancji Sąd pierwszej instancji nie naruszył art. 217 § 3 k.p.c., pomijając wnioski dowodowe odwołującego się zawarte w piśmie z dnia 7 października 2013 r., które nie miały znaczenia dla rozstrzygnięcia. Uzasadnienie orzeczenia sporządzone przez Sąd Okręgowy zezwala na przeprowadzenie kontroli apelacyjnej, co czyni bezzasadnym zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c.

Powyższy wyrok Sądu Apelacyjnego (w całości) odwołujący się zaskarżył skargą kasacyjną – opierając skargę na obydwu podstawach kasacyjnych (art. 398³ § 1 pkt 1 i 2 k.p.c.).

W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) zarzucono naruszenie:

a) art. 24 ust. 5 w związku z art. 109 ustawy systemowej przez przyjęcie, że „kwota której zwrotu od ZUS żąda wnioskodawca, to kwota należności przysługujących od wnioskodawcy wobec ZUS (sąd uznał, iż należności względem ZUS wnioskodawcy w takiej kwocie są istniejące, poprawnie ustalone, oraz nieprzedawnione)”. Taki sposób zastosowania przepisu art. 24 ust. 5 ustawy systemowej nie uwzględnił przepisu art. 109 tej ustawy. Sąd Apelacyjny zastosował jednak „nowe” przepisy naruszając tym samym art. 109 ustawy systemowej.

Skarżący podkreślił, że Sąd drugiej instancji powinien uwzględnić wyrok TK z dnia 8 października 2013 r., SK 40/12, w którym TK stwierdził, że „należności ZUS (nawet takie jak dochodzone przez ZUS od wnioskodawcy w sprawie niniejszej) ulegają przedawnieniu – i to pomimo zabezpieczenia hipotecznego”. W ocenie skarżącego wskazana *in fine* art. 24 ust. 5 ustawy systemowej możliwość zaspokojenia się mimo przedawnienia polega na możliwości zaspokojenia się z „przedmiotu hipoteki”, a nie na możliwości zaspokojenia się z kwoty wówczas wyegzekwowanej;

b) art. 24 ust. 6c ustawy systemowej przez jego niezastosowanie i nieprzyjęcie, że składki zostały nienależnie opłacone, w konsekwencji czego powinien nastąpić ich zwrot płatnikowi. Sąd drugiej instancji nie uwzględnił tego, że dokonane przez ZUS pobranie zabezpieczonej kwoty było niedopuszczalne, ponieważ organ rentowy nigdy nie działał w oparciu o decyzję ustalającą określoną należność na rzecz ZUS od wnioskodawcy, ZUS nigdy nie uzyskał tytułu wykonawczego (klauzuli wykonalności na jakimkolwiek tytule egzekucyjnym).

W ramach podstawy procesowej (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.) zarzucono naruszenie:

- art 386 § 4 k.p.c. przez nieuwzględnienie przez Sąd drugiej instancji tego, że Sąd Okręgowy nie rozpoznał istoty sprawy w zakresie żądania odwołania;

- art. 1036 § 1 pkt 1 i 3 k.p.c. przez przyjęcie, że ZUS może uczestniczyć w podziale sumy uzyskanej przez egzekucję nieruchomości skarżącego bez konieczności posiadania tytułu wykonawczego, gdy tymczasem zgodnie z „art. 1036 § 1” k.p.c. w podziale sumy uzyskanej przez egzekucję mogą uczestniczyć jedynie wierzyciele składający tytuł wykonawczy. ZUS nie posiadając takiego tytułu wykonawczego, nie mógł uczestniczyć w podziale sumy uzyskanej z egzekucji.

Zastosowany przez Sąd art. 1036 § 1 pkt 3 dotyczy jedynie osób, które przed zajęciem nieruchomości nabyły na niej prawa stwierdzone w opisie i oszacowaniu. Tymczasem ZUS żadnych praw na tej nieruchomości nigdy nie nabył – uzyskał jedynie zajęcie, które nigdy nie przybrało formy zabezpieczenia, a co więcej nigdy niegdyś ustanowione hipoteki wygasły na skutek przedawnienia się roszczenia, które zaspokajały;

- art. 382 k.p.c. przez rozstrzygnięcie sprawy na podstawie części zebranego materiału dowodowego, nieuwzględnienie wniosków dowodowych odwołującego zmierzających do wykazania, że ZUS nigdy nie uzyskał klauzuli wykonalności dla „jakichś orzeczeń”, na podstawie czego mógłby uczestniczyć w podziale sumy uzyskanej z egzekucji;

- art 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez brak przedstawienia w uzasadnieniu wyroku powodów dokonania określonych ustaleń oraz niewykazanie w uzasadnieniu przyczyn, dla których innym teżom Sąd Apelacyjny odmówił słuszności;

- art. 776 k.p.c. w związku z art. 777 § 1 k.p.c. przez przyjęcie, że ZUS posiadał tytuł wykonawczy, na podstawie którego mógł uczestniczyć w podziale sumy uzyskanej z egzekucji. W ocenie skarżącego organ rentowy ani nie uzyskał tytułu egzekucyjnego (brak było np. prawomocnej decyzji o np. przypisie, wymiarze zaległości, itp.), ani też tym bardziej ZUS nigdy nie uzyskał opatrzenia jakiejś decyzji klauzulą wykonalności.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w całości oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi lub innemu sądowi równorzędnemu, oraz o uchylenie w całości wyroku Sądu pierwszej instancji; ewentualnie, w razie nieuwzględnienia powyższego wniosku, skarżący wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego przez uwzględnienie odwołania wnioskodawcy w całości oraz o zasądzenie od ZUS na rzecz wnioskodawcy kosztów postępowania według norm przepisanych, za wszystkie instancje, w tym za postępowanie kasacyjne.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną organ rentowy wniósł o oddalenie skargi kasacyjnej oraz o zasądzenie na rzecz ZUS kosztów postępowania kasacyjnego według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sprawa dotyczyła zwrotu nadpłaconych (wyegzekwowanych) składek na ubezpieczenie społeczne; w zaskarżonym wyroku prawidłowo uznano, że sprawa taka należy do kognicji sądu ubezpieczeń społecznych. Uzasadniony jest jednak zarzut naruszenia art. 382 k.p.c.

Zakaz oparcia skargi kasacyjnej na zarzutach dotyczących ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.) oraz związanie Sądu Najwyższego ustaleniami sądu drugiej instancji, będącymi podstawą faktyczną zaskarżonego orzeczenia (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), nie wyłącza kontroli zgodności z prawem procesowym przebiegu postępowania przed sądem drugiej instancji, w przeciwnym razie bowiem wyłączona byłaby druga podstawa skargi kasacyjnej, zawierająca tylko ograniczenie w postaci wpływu naruszenia przepisów postępowania na treść rozstrzygnięcia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2016 r., w sprawie IV CSK 285/15, LEX nr 2026134). Postępowanie apelacyjne ma charakter kontrolny, ale jest także kontynuacją postępowania przed sądem pierwszej instancji i zmierza do ponownego merytorycznego rozpoznania sprawy. Przyjęta koncepcja apelacji pełnej (*cum beneficio novorum*) zakłada więc możliwość, a niekiedy konieczność prowadzenia przez sąd drugiej instancji postępowania dowodowego. Nakłada na sąd drugiej instancji powinność dokonania samodzielnej oceny dowodów zgromadzonych przez sąd pierwszej instancji oraz przeprowadzonych przed sądem odwoławczym, a także ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Sąd drugiej instancji stosuje zarówno przepisy szczególne odnoszące się do postępowania przed tym sądem (art. 381, 382 k.p.c.), jak i odpowiednio – z mocy odesłania zawartego w art. 391 § 1 k.p.c. – przepisy regulujące przebieg postępowania dowodowego przed sądem pierwszej instancji (227, 235-315 k.p.c.). W skardze kasacyjnej skarżący może wykazywać, że materiał dowodowy, stanowiący podstawę ustaleń, został zgromadzony z poważnymi uchybieniami przepisom prawa procesowego, część materiału została bezpodstawnie pominięta bez wyjaśnienia przyczyn lub że oznaczone dowody nie zostały prawidłowo

przeprowadzone lub nie zostały dopuszczone, co nastąpiło z naruszeniem reguł postępowania cywilnego.

Prawidłowe rozstrzygnięcie sprawy wymagało poczynienia przez Sąd wyczerpujących ustaleń faktycznych zmierzających przede wszystkim do ustalenia, czy ZUS doręczył wnioskodawcy decyzje dotyczące jego zaległości w składkach za okres od grudnia 1992 r. do stycznia 1994 r., a także – czy istniały tytuły wykonawcze dotyczące tych należności, zwłaszcza, że wnioskodawca stanowczo zaprzeczał istnieniu tych tytułów wykonawczych. W tych okolicznościach niezbędnym dowodem musiały być pełne akta ZUS dotyczące spornego okresu. W aktach sprawy znajdowały się natomiast jedynie szczątkowe (fragmentaryczne) kserokopie akt ZUS, w których nie ma żadnych decyzji ZUS dotyczących zaległości składowych, ani nie ma tytułów wykonawczych. Znajduje się w nich jedynie wniosek z 10 marca 1994 r. skierowany do wydziału ksiąg wieczystych Sądu Rejonowego o wpisanie kwoty 3.907.093 zł celem zabezpieczenia należności wynikających z nieopłaconych składek na ubezpieczenie społeczne. Zarówno Sąd pierwszej, jak i drugiej instancji w sposób nieuzasadniony pominęły dowód z pełnych akt ZUS dotyczących spornego okresu, ani nie zażądały z wydziału ksiąg wieczystych kserokopii tytułów wykonawczych, kwestionowanych przez skarżącego. Pojęcie tytułu wpisu zabezpieczenia wierzytelności w księdze wieczystej było odmienne od tytułu wykonawczego w postępowaniu egzekucyjnym, a organ rentowy nie był uprawniony do samodzielnego prowadzenia egzekucji z nieruchomości na podstawie tylko tytułów uzasadniających wpisanie hipoteki kaucyjnej.

Z protokołu rozprawy przed Sądem Okręgowym z dnia 16 grudnia 2014 r. wynika, że Sąd ten postanowieniem zawartym w protokole dopuścił dowód z akt sprawy V KM .../99 oraz postanowił pominąć dowód z akt sprawy VIII U .../12 i dołączonych do nich akt ZUS. Z akt komorniczych wynika, że sprawa egzekucyjna z wniosku wierzyciela Banku Spółdzielczego przeciwko dłużnikowi J. A. o świadczenie pieniężne została wszczęta na podstawie tytułu wykonawczego – postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 23 czerwca 1999 r., sygn.. akt II CO .../99 (niedotyczącego należności ubezpieczeniowych), którym zasądzono od dłużnika na rzecz wierzyciela: należność główna 161.568,13 zł; odsetki do 22 września 1999 r.

– 486.335,61 zł i dalsze odsetki od 23 września 1999 r. po 194,76 zł dziennie; koszty procesu 3.248,60 zł; opłata egzekucyjna 34.066,50 zł; wydatki gotówkowe 6.515,60 zł; koszty klauzuli 6 zł. Księga wieczysta Kw nr [...] wskazuje, że na nieruchomości położonej w L. przy ul. M. została ustanowiona hipoteka przymusowa w kwocie 390.709,38 zł na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych celem zabezpieczenia należności wynikających z nieopłaconych składek na ubezpieczenie społeczne pracowników; wpisano 23 sierpnia 1995 r. na wniosek z dnia 18 marca 1994 r. oraz na podstawie tytułów wykonawczych z 8 marca 1994 r. Nr 1-4/94. W aktach komorniczych nie ma tytułów wykonawczych, ani ich kopii, ani innych relewantnych decyzji ZUS w sprawie składek.

Precyzyjne ustalenie stanu faktycznego z przywołaniem dowodów źródłowych ma podstawowe znaczenie w sprawie, gdyż stosownie do art. 109 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych – składki na ubezpieczenie społeczne i zasiłki oraz zasiłki rodzinne i pielęgnacyjne należne za okres do dnia 31 grudnia 1998 r. płatnicy składek są zobowiązani rozliczać i opłacać na podstawie przepisów dotychczasowych. W myśl wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2011 r. w sprawie II UK 313/10 (OSNP 2012 nr 9-10, poz. 126, LEX nr 885010) użyte w art. 109 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych pojęcia „rozliczać i opłacać” odnoszą się do czynności, które poprzedzają rozpoczęcie terminu przedawnienia, takich jak ustalenie podstawy wymiaru składek, obliczanie wysokości składki, składanie deklaracji itp. Nie obejmują one biegu terminu i innych cech przedawnienia należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne. Nowy, wydłużony termin przedawnienia (art. 24 ust. 4 i 5 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych) stosuje się tylko do nieprzedawnionych do dnia 31 grudnia 2002 r. należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne, jak również - wszystkie nowe przepisy dotyczące okoliczności mających wpływ na bieg tego terminu, to jest jego przerwanie i zawieszenie, o ile wymienione w nowych przepisach podstawy przerwania lub zawieszenia biegu przedawnienia powstały po tej dacie.

Sąd Najwyższy w sprawie sygn. akt III UK 87/14 w wyroku z dnia 5 lutego 2015 r., dotyczącym należności tego samego skarżącego z późniejszego okresu, zajął stanowisko, że ocena dowodów, czy ZUS, zgodnie z art. 35 ust. 4 ustawy z

dnia 25 listopada 1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych ubezpieczeń społecznych, nie tylko podjął czynności zmierzające do ściągnięcia należności za powyższe okresy, ale także o czynnościach tych zawiadomił dłużnika J. A., ma istotne znaczenie dla ustalenia, czy doszło do przerwania biegu terminu przedawnienia należności zgodnie z art. 35 ust. 4 ustawy z dnia 25 listopada 1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych ubezpieczeń społecznych, a następnie do jego zawieszenia na okres trwania postępowania restrukturyzacyjnego (art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. o restrukturyzacji niektórych należności publicznoprawnych od przedsiębiorców). W rezultacie ma to znaczenie dla oceny, czy w dacie zaskarżonej decyzji omawiane zobowiązania wnioskodawcy wygasły na podstawie art. 59 § 1 pkt 9 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (jednolity tekst: Dz.U. z 2012 r., poz. 749 ze zm.) z uwagi na ich przedawnienie.

Zwrócić też należy uwagę na uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 2009 r. w sprawie III CZP 37/09 (OSNC 2010 nr 2, poz. 22), z której wynika, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych jako wierzyciel należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne i innych świadczeń, dla których droga egzekucji sądowej jest dopuszczalna, zgłaszając uczestnictwo w podziale sumy uzyskanej z egzekucji z nieruchomości (art. 1036 k.p.c.), spełnia wymaganie polegające na złożeniu tytułu wykonawczego tylko wtedy, gdy administracyjny tytuł wykonawczy jest zaopatrzony w sądową klauzulę wykonalności. Stosowanie hipoteki przymusowej w wypadku „uzasadnionej obawy niewykonania zobowiązania podatkowego” jest zgodne z konstytucją. Sprzeczne z ustawą zasadniczą jest natomiast całkowite wyłączenie przedawnienia zobowiązań podatkowych zabezpieczonych hipoteką przymusową.

Również Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2013 r., w sprawie SK 40/12 (OTK-A 2013/7/97, Dz.U.2013/1313) stwierdził, że art. 70 § 6 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2012 r. poz. 749, 848, 1101, 1342 i 1529 oraz z 2013 r. poz. 1027 i 1036), w brzmieniu obowiązującym od 1 stycznia 1998 r. do 31 grudnia 2002 r., jest niezgodny z art. 64 ust. 2 Konstytucji. W uzasadnieniu tego judykatu wskazał między innymi, że zabezpieczenie należności podatkowych jest uregulowane w dziale III, rozdziale 3 ordynacji podatkowej (art. 33-46). Najogólniej mówiąc, polega ono na

tymczasowym „zamrożeniu” składników majątkowych podmiotu kontrolowanego w celu zagwarantowania, że ewentualne (ustalone w toku kontroli podatkowej) zobowiązanie podatkowe zostanie wykonane. Zabezpieczenie w toku kontroli podatkowej nie służy więc wyegzekwowaniu należności podatkowej (bo do zakończenia kontroli nie są pewne ani jej istnienie, ani wysokość). Ma ono na celu zwiększenie prawdopodobieństwa zapłaty potencjalnej należności w przyszłości, po zakończeniu kontroli podatkowej (por. odmienny cel zajęcia zabezpieczającego w ustawie z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, Dz.U. z 2012 r. poz. 1015, ze zm.; dalej: ustawa egzekucyjna). Postępowanie zabezpieczające w toku kontroli podatkowej nie ma charakteru samoistnego, ale dodatkowy (akcesoryjny) – żeby została wydana decyzja zabezpieczająca, musi wcześniej zostać wszczęta kontrola podatkowa. Merytoryczną przesłanką zastosowania zabezpieczenia jest stan „uzasadnionej obawy” niewykonania zobowiązania podatkowego (por. art. 33 § 1 ordynacji). Zgodnie z art. 70 § 1 ordynacji podatkowej, zobowiązanie podatkowe przedawnia się z upływem 5 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym upłynął termin płatności podatku. Przedawnienie zobowiązania podatkowego oznacza, że po upływie określonego czasu zobowiązanie podatkowe, chociaż niezapłacone, wygasa – zgodnie z art. 59 § 1 pkt 9 ordynacji podatkowej – z mocy prawa łącznie z odsetkami za zwłokę, bez potrzeby wydawania odrębnych decyzji. Organ podatkowy po upływie terminu przedawnienia nie może skutecznie żądać zapłaty należności (nawet jeżeli zdążył wcześniej wydać i doręczyć decyzję wymiarową), zaś dobrowolna zapłata podatku po tym terminie skutkuje powstaniem nadpłaty podlegającej zwrotowi. Całkowite wyłączenie przedawnienia jest rezultatem zabezpieczenia zobowiązania podatkowego hipoteką lub (od 1 stycznia 2003 r.) zastawem skarbowym, jednakże po upływie terminu przedawnienia zobowiązania te mogą być egzekwowane tylko z przedmiotu hipoteki lub zastawu (por. art. 70 § 6 ordynacji podatkowej w brzmieniu obowiązującym do 31 grudnia 2002 r., obecnie: art. 70 § 8 ordynacji podatkowej). Trybunał Konstytucyjny nie widzi powodu tego, że akurat to właściciele nieruchomości mieliby dożywotnio odpowiadać za należności podatkowe. Zdecydowanie nie można zgodzić się ze stanowiskiem sądów administracyjnych, że dla zachowania zasady równości wystarczy, że „potencjalnie każdy podatnik

może być właścicielem przedmiotu hipoteki”. Brak jest bowiem wartości konstytucyjnych przemawiających za bardziej rygorystycznym traktowaniem podatników posiadających nieruchomości. Nie do obrony jest np. teza, że są to podmioty szczególnie zamożne, wobec czego nie ma powodu do przyznawania im dobrodziejstwa przedawnienia. Ich ogólna sytuacja finansowa może być gorsza niż podmiotów, których należności są zabezpieczone gwarancją bankową czy zajęciem wierzytelności na rachunkach bankowych i wygasają po upływie ustawowych terminów (por. art. 70 ordynacji podatkowej). Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, art. 70 § 6 ordynacji podatkowej w badanym brzmieniu powoduje, że przedawnienie w odniesieniu do podatników, których należności zabezpieczono hipoteką przymusową w toku kontroli podatkowej, staje się instytucją pozorną i wydrążoną z treści, co jest bezwzględnie niedopuszczalne. Skoro już ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie instytucji przedawnienia zobowiązań podatkowych (por. art. 70 ordynacji podatkowej), przy określaniu zasad działania tej instytucji (w szczególności tych o charakterze gwarancyjnym, takich jak długość terminu przedawnienia, zasady jego zawieszania, przerywania i wyłączania) powinien przestrzegać standardów konstytucyjnych, zwłaszcza że Konstytucja zakłada powszechność i równość opodatkowania (por. art. 84 Konstytucji). Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, ustalone naruszenie zasady równości ochrony praw majątkowych podatników ma charakter kwalifikowany i niebudzący wątpliwości, co powoduje konieczność uznania niekonstytucyjności art. 70 § 6 ordynacji podatkowej w badanym brzmieniu, pomimo że brak przedawnienia zobowiązań podatkowych korzystnie przyczynia się do egzekwowania obowiązku płacenia podatków (por. art. 84 Konstytucji).

Wprawdzie przytoczony wyrok Trybunału Konstytucyjnego nie dotyczy okresu objętego niniejszą skargą kasacyjną, jednak nie zwalniało to Sądu Apelacyjnego od bardziej szczegółowego odniesienia się do jego treści w aspekcie przepisów ubezpieczeniowych, obowiązujących w spornym okresie. W ocenie Sądu Najwyższego w szczególności należy podzielić konstatację, zawartą w uzasadnieniu cytowanego wyroku, że „mechanizm przedawnienia uregulowany w art. 70 ordynacji podatkowej odnosi się do zobowiązań podatkowych, a zatem do sytuacji, w której wysokość i termin płatności podatku są podatnikowi znane.

Powinność świadczenia jest zatem skonkretyzowana i zaktualizowana. Przedawnienie uregulowane w art. 70 ordynacji podatkowej dotyczy zarówno zobowiązań powstałych z mocy prawa, jak też ustalonych w drodze konstytutywnej decyzji wymiarowej, o której mowa w art. 21 § 1 pkt 2 ordynacji podatkowej”.

Konwersując to na grunt niniejszej skargi kasacyjnej, należało ustalić, czy płatnik składek na ubezpieczenie społeczne otrzymał decyzje ZUS dotyczące wysokości zaległości składkowej, czy decyzje te stały się prawomocne, czy były podstawą wpisu hipoteki kaucyjnej oraz czy stanowiły podstawę do wydania tytułów wykonawczych. Brak takich ustaleń Sądu Apelacyjnego uniemożliwił dokonanie prawidłowej subsumcji zastosowanych przepisów oraz efektywną kontrolę kasacyjną w aspekcie pozostałych przepisów, wskazanych w skardze kasacyjnej.

Mając na uwadze powyższe Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak w sentencji. O kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnięto po myśli art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c.